

Homoszexualitás és pederasztia - HELLÉNIZMUS

Az ókori görögök a szexuális orientációról nem egyfajta társadalmi azonosítóként vélekedtek, mint ahogy a nyugati társadalmak az elmúlt évszázadban. A görög társadalom a szexuális vágyat, illetve viselkedést nem a kapcsolatban való résztvevők neme alapján különböztette meg, hanem ahogy, amilyen mértékben ez a vágy, vagy viselkedés a társadalmi normákhoz alkalmazkodott. E normák pedig a nem, kor és társadalmi helyzeten alapultak. Számos tudós szerint a férfi szexuális aktivitás két irányba polarizálódik: az 'aktív', illetve a 'passzív' partnerekre. Ezt az aktív, illetve passzív polarizációt könnyen asszociálják a domináns, illetve az engedelmes társadalmi szerepekkel; az aktív (behatoló) szerepet a férfiassággal (maszkulin vonások), a magasabb társadalmi helyzettel és a felnőttkorral azonosítják, míg a passzív szerephez a nőiesség, az alacsonyabb társadalmi státusz és a fiatalság kapcsolódik. Ebből a szempontból bármilyen szexuális aktivitást, amelyben egy férfi egy társadalmilag alsóbb rendű

egyénnel létesített szexuális kapcsolatot, normálisnak ítélték meg; társadalmilag alsóbb rendűek lehettek a nők, a fiatal férfiak, idegenek (külföldiek), prostituáltak, vagy a rabszolgák. Ugyanakkor egy társadalmilag alacsonyrendű egyén által kezdeményezett kapcsolat a másik fél számára – ha az magasabb társadalmi helyzetű volt – szégyenletesnek ítéltetett meg.

Ebből az aspektusból „érthetőnek” tűnik, hogy az azonos nemű férfiak közti szexuális kapcsolat legelterjedtebb és társadalmilag legjelentősebb formája, a felnőtt férfi és serdülő fiú közti viszony volt az ókori Görögországban. Ezt nevezzük pederasztianak (paiderastia = fiúszerelem; a görög pais vagyis 'fiú', illetve az erastēs 'szerető' szavakból). A pederasztia gyakorlata szorosan kapcsolódott a görög társadalom jellegzetes szokásaihoz, amelyek a sport, illetve a művészi meztelenségben nyilvánultak meg, hiszen a fiatal fiúk a gymnasionban (gyakorlótér), illetve a palaistrában (birkózó csarnok) ruhátlanul sportoltak, ugyanakkor egyéb társadalmi szokások is hozzájárultak ahhoz, hogy a fiatal emberek későn házasodjanak. Ilyenek voltak a jellegzetes, kollektív elfoglaltságnak számító symposionok (férfiak által látogatott italozások, melyeken jó hírű nők nem lehettek jelen, csak hetérák, vagy fiatal fiúk), illetve a nők általános elzárásának felfogása. Az ókori görögök éppolyan természetesnek vették a fiatal fiúk szépségéhez, mint esztétikai ékességhez való vonzódást, mint a nők esetében. Mindehhez társult még a görög katonai gyakorlat is.

Athénban az idősebb férfit erastesnek nevezték, aki tanította, védte, szerette fiatalabb szeretőjét (eromenos), és egyfajta szerep-modellt nyújtott számára. Cserébe szépséget és fiatalságot kapott. Szigorú társadalmi előírások léteztek azonban a fiatalság megóvására attól a szégyentől, mely a tényleges szexuális kihasználtságot illette. Az eromenostól elvárták, hogy tisztelje és elismerje erastesét, de mindez ne szexuális imádatban nyilvánuljon meg.

Az ókori görögök vizsgálták és írták le elsőként a pederasztit, mint társadalmi és nevelési szokást. Fontos eleme volt a polgári életnek, a katonai nevelésnek, a filozófiának, valamint a művészeteknek. Azonban egy pontban nem egységes a tudósok véleménye, mégpedig a pederasztia elterjedésének mértékét illetően; mennyire volt elterjedt a társadalomban, minden társadalmi osztályra jellemző volt, vagy csak az arisztokráciára korlátozódott? A pederasztia moralitását már az ókori görög városállamokban is komolyan vizsgálták, Platón Törvények című művében a szexualitáson alapuló pederasztit „a természettel ellenkező” magatartásnak írta le.

A fiúszerelemnek ezt a formáját nem Laiosz honosította meg a thébaiak közt, amint azt a költők állítják, hanem a törvényhozók, akik az emberek indulatos és zabolázatlan természetét mindjárt gyermekkorukban meg akarták szelídíteni. ...azonkívül úgy nevelték az ifjakat, hogy a gyakorlótéren fontos szerep jusson a szerelemnek, ezzel tették ugyanis nemesebbé az ifjak erkölceit.

A pederasztia gyakorlatának különböző módjai voltak. Az olyan területeken, mint Boiótia, a férfi és a fiú hivatalosan is együtt voltak, mintegy párként éltek. Más területeken, mint Élisben, ajándékokkal csábították a fiatal fiúkat, de olyan vidékek is voltak, pl. Iónia, ahol minden módon tiltott volt ez a fajta viszony. A spártaiak azonban az ún. szűzi pederasztia szokását gyakorolták. Ahol megengedett gyakorlat volt, ott a szabad férfinak rendszerint joga volt, hogy beleszeressen egy fiatal fiúba, mindezt nyilvánosan is felvállalhatta, és mindaddig udvarolt a fiatalembernek, amíg az ki nem nyilvánította pederasztia viszonyuk jellemzőit: a férfinak kalos

(καλός)-nak, azaz gavallérnak kellett lennie, de mindemellett agathos (αγαθός)-nak, vagyis jónak, deréknek, igaznak és szerénynek is. A fiútól elvárták, hogy elővigyázatos legyen, és ne hagyja magát könnyen elcsábítani, egyszóval ne legyen könnyű préda. Általánosságban véve, az idősebb szerető szerepe egyfajta legális gyám, vagy férfi rokon szerepéhez hasonlított.

Ezek a kötelékek, melyek a görög mitológiából is visszatükröződnek (Akhilleus és Patroklos hősie kapcsolata az Iliászból) éppúgy a morál, mint a hősiesség fokozására szolgáltak. Akhilleus és Patroklos között jellemzően pederasztia alakult ki, azonban kapcsolatuk inkább egyenlőségre törekvő volt, semmint alsó-, illetve felsőrendűségi viszony. Később Nagy Sándor és Héphaistión kapcsolatát is az Akhilleus és Patroklos között fennálló viszonyhoz hasonlították. Igaz, homoszexualitásra utaló kapcsolatukat az ókori történetírók konkrétan nem említik. A kor szakértő kutatói szerint ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy viszonyuk olyannyira nyilvánvaló volt, hogy nem igényelt kommentárt. Az viszont feltűnő, hogy a király soha nem engedte el maga mellől Hephaistiónt, annak ellenére sem, hogy Hephaistión hadvezérként egyáltalán nem volt kiemelkedő, inkább diplomatának vált be. Kapcsolatuk gyermekkoruktól fogva mély és bensőséges volt, s ezt jól tükrözi Alexandrosnak egy későbbi mondása is, miszerint „Hephaistión Alexandros-, Krateros pedig királykedvelő”. Utalva ezzel két legbensőbb bizalmasának hozzá, illetve politikájához való viszonyulására; Hephaistión általában helyeselte Alexandrosnak minden döntését, míg a konzervatívabb Krateros a makedónok érdekeit tartotta elsősorban szem előtt.

Plutarkhos azt is feljegyezi, hogy Alexandros Bagoasszal, a perzsa eunuchkal váltott nyilvános csókot.

Még filozófiai értekezések is születtek a témában annak idején, és több jelentős ókori filozófus véleménye fennmaradt a pederasziát illetően. Szókratész például – ahogy Platón írásaiból kitűnik – a szűzi pederasztia híve volt, melyet a vágy és az önkontroll egyensúlya határozott meg. Eltekintve a kapcsolat szexuális beteljesülésétől, Szókratész a barátságot és a szeretetet, szerelmet lényegesíti a két partner között.

A görög katonai gyakorlatban mintegy „szükségszerűen” alakultak ki a homoszexuális vonzalmak.

A militáns életformájáról híres spártai városállam esetében a spártai életmód sajátosságai, a férfítársadalom korosztályok szerinti felosztása és a közösségi életforma, melyek az ősi dóris társadalmi szervezetből és szokásokból eredtek, mind kedveztek az azonos neműek közti vonzalmak kialakulásának. Ezek fennmaradását az állandó katonai készenlét tette szükségessé.

A spártai fiúgyermkeket 7 éves korukban kiszakították a családból, hogy aztán 30 éves korukig, kor szerinti csoportosításban, katonai táborokban éljenek, és felkészítsék őket a hadviselés művészetére. A fiúk megtanulták, hogy legjobb esetben is csak egymásra számíthatnak, ugyanazon kiképzésben részesülve, kölcsönösen erősítették egymásban a katonai morált, a kitartást, az összetartást, s minthogy együtt nőttek fel, egymáshoz és feletteseikhez kötődtek legjobban.

A 30. évét betöltött teljes jogú spártai polgár – akik kizárólag csak politizálással és katonáskodással foglalkoztak – sem szakadt el teljesen társaitól. Bár ettől az életkortól családot alapíthattak, napjaikat továbbra is társaik között töltötték. Állandó, általában 15 fős csoportok tagjaiként, naponta közösen étkeztek (syssitia); a csoportok önkéntesen, szabad választás útján álltak össze, s a tagok titoktartásra voltak kötelezve.

E férfiközösségek nagyban emlékeztetnek a hellén világ különböző területein fellelhető arisztokratikus társulásokra, a hetaireiákra.

Mégis, a hadseregen belül fellelhető legjellegzetesebb és leghíresebb homoszexuális példát nem Spárta szolgáltatja – amely, ahogy már korábban is említettem, a szűzi pederasztia híve volt – hanem a boiót Thébai, amely Kr.e. 371-362 között katonai hegemoniát hozott létre, sorozatban legyőzve a peloponnészoszi háború folytán kimerült hajdani erős polisokat. Thébai ekkor élte virágkorát, s hadseregétől, kiváló hadvezéreitől az egész görög világ, de még azon túl is rettegetek.

A legkiemelkedőbb thébait hadvezérek mindegyikéről feljegyezték homoszexuális kapcsolatait.

A thébait hegemonia vezető politikai egyénisége, aki Spárta egyeduralmi törekvéseit a Kr.e. 371-es leuktrai csatában megtörte, Epameinondas nevéhez több homoszexuális, sőt pederasztia kapcsolat is fűződik. Először Asophicos – aki maga is kitűnő katona hírében állt – erastése volt, majd Kephisodoros szeretője lett, akivel együtt esett el Kr.e. 362-ben, a mantineiai csatában. Együtt is temették el őket, amely gyakorlat az ókori görög társadalomban rendszerint a férj és a feleség számára volt fenntartva. II. Philippos makedón király – aki ifjúkorában Thébaiiban királyi túszként élt, mivel Makedónia ekkoriban még igen gyenge és alsóbbrendű királyság volt – szintén Epameinondas házában lakott, s több korabeli szerző is tudni véli, hogy az ifjú herceg szintén szeretője volt a nagy thébait hadvezérnek. Sőt, nemcsak neki, hanem az Epameinondas halála után, a thébait hadsereg hadvezéréként színre lépő Pammenésnek is. Rajta kívül természetesen Pelopidasnak, és Gorgidasnak a nevét őrizte meg a történelem, akik homoszexuális viszonyban éltek.

Egy verhetetlen hírű egység, a Thébait Szent Osztag, kizárólag homoszexuális párok számára volt fenntartva. Megalapítója, Gorgidas volt az, aki a thébait hadseregen belül a 150 pár férfiszereztőt kiválogatta. A párok az idősebb "heniochoi"-ból, vagyis kocsihajtókból, és a fiatalabb "paraibatai"-ból, vagyis társakból álltak, akiket mind az állam költségén képeztek ki, és szállásoltak el. Plutarkhos Pelopidas élete című munkájában feljegyzi, hogy a Szent Osztag kialakításának ötlete Platón Lakoma című írásából származik.

A Szent Osztagot a történészek általában a legfontosabb és legjellegzetesebb példaként tartják számon, arra nézve, ahogy a görögök a hadseregen belüli szerelemhez viszonyultak, annak érdekében, hogy a harci szellemet még tovább fokozzák a párok között.

Némelyek azt mondják, hogy ennek a seregnek a tagjai mind szeretők és kedvesek voltak, és feljegyezték Pammenésznak egy tréfás megjegyzését, aki azt mondta, hogy Homérosz Nesztóra nem volt jó taktikus, amikor a görögöket nemzetségek és törzsek szerint osztályozta: „nemzet a nemzetnek segít így és törzsök a törzsnek”, inkább szeretőt kell a kedves mellé

állítani, mert a nemzetség- és törzsbeliek a veszélyek közt keveset törődnek egymással, de a szerelem köteléke feloldozhatatlan és elszakíthatatlan, minthogy egyrészt a kedves iránt érzett szeretet, másrészt az, hogy a szeretőt szégyen ne érje a kedves színe előtt, arra bírja őket, hogy szembeszálljanak a veszélyekkel egymásért. És ezen nem is lehet csodálkozni, mert a szerelmesek még távol levő kedvesük előtt is szégyellik magukat; így történt ez azzal a harcossal is, akit ellenfele leterített, s mikor már éppen megölni készült, arra kérte, hogy kardját a mellébe dőlje, és így szólt: „Hogy kedvesemnek ne kelljen szégyenkeznie, ha azt látja, hogy hátulról kaptam a sebet.”

A thébailiak a Szent Osztagnak tulajdonították Thébai hatalmát, mielőtt az alakulat Kr.e. 338-ban, a khaironeai csatában II. Philippos, makedón király seregei ellen megsemmisült volna. A Szent Osztag sorait, melyet addig legyőzhetetlennek gondoltak, az akkor 18 esztendőes Nagy Sándor törte át, aki a támadó balszárnyat vezette. A tradicionális hoplita gyalogság nem vehette fel a versenyt az újfajta hosszú lándzsákkal (sarissa) felszerelt makedón falanx ellen: a thébaili hadsereg és szövetségesei alulmaradtak a küzdelemben, és elmenekültek; nem így a Szent Osztag, akiket bár bekerítettek és legyőztek, mégsem adták meg magukat. Ott estek el, ahol álltak. Philipposra olyan nagy hatással volt a Szent Osztag csata során bizonyított hősiessége, hogy szobrot emeltetett sírjuk felett; egy hatalmas kőoroszlánt, amely még napjainkban is ott áll. Bár Plutarkhos azt állítja, hogy az Osztag mind a háromszáz tagja elesett azon a napon, 1890-ben, az ásatási területen végzett feltárások csupán 254 csontvázat hantoltak ki, melyeket hét sorba rendeztek.

Mondják, hogy a szent sereg soha nem szenvedett vereséget a khairóneai csatáig; mikor aztán a csata után Philipposz megsemmisítette a holttesteket, megállt azon a helyen, ahol a háromszáz holttest feküdt egymás oldalán, szemben az ellenséggel, lándzsával átfúrt mellel, mindnyájan fegyverbe öltözötten, és elcsodálkozott. Midőn megmondták neki, hogy ez szeretők és kedveseik csapata, könnyekre fakadt, és így szólt: „Vesszenek el nyomorultan, akik azzal gyanúsítják őket, hogy szégyenletes dolgot tettek vagy szenvedtek.”

A Nagy Sándort követő hellenisztikus időszak homoszexualitásának történetét elsősorban az irodalomból követhetjük nyomon. Itt is jól tükröződik a hellenizmus térhódítása; immár nem Athén az irodalmi élet központja, hanem szerte a meghódított városok és területek, és elsősorban az újonnan alapított görög-egyiptomi Alexandria. A leghíresebb költők is a kitágult világ valamelyik szegletéből származtak; Kallimakhosz Libyából, Theokritosz Sziciliából, Straton Kis-Ázsiából, Meleagrosz Syriából. Egyiptom, és elsősorban Alexandria művészeti és tudományos sikere a ptolemaida uralkodók bőkezű támogatásának volt köszönhető. Csodálatos könyvtára, valamint kiadói és kutatói munkáinak támogatása meghozta a fáradozások gyümölcsét; a hellenisztikus világ civilizációs központja lett, mely még a római hódítás után sem veszítette el vezető szerepét. Az irodalmi kultúra a korábbi hellenisztikus tradíciók szerint folytatódott, és sikeresen elkerülte a latin befolyást.

A hellenisztikus költészet és művészet különbözik az archaikus és klasszikus koritól, jellemzője elsősorban, hogy a korábbi idealizálás helyett inkább realisztikusan, sőt, gyakorta groteszken ábrázolta az emberi alakot és társadalmat.

A Nagy Sándort követő időszakban már nem olyan gyakori a homoszexualitás és a pederasztia

nyilvános megjelenése, mint korábban, függetlenül attól, hogy ekkor is léteztek. Inkább a korszakra jellemző finom és idillikus művészeti megjelenítésben kap teret, homályos utalásokként alkalmazva, s a hellenisztikus költészet sajátos jegyeinek köntösébe öltöztetik.

Kyrénei Kallimakhos például szívesebben írt finoman választékos nyelvezetű, rövidebb műveket, szemben az addig kedvelt hosszabb lélegzetvételű műfajoktól, mint az epika. E rövid kis művekben is finom líraisággal írta le erotikus képzeteit és elvárásait. Nem kedvelte például az olyan fiatalembereket, akik mindenki számára elérhetőek, vagy könnyen megszerezhetőek, vagy akik pénzért kaphatóak.

Syracusai Theokritos Kallimakhos kortársa volt, és a legkorábbi bukolikus versekről ismert. A bukolikus, vagy más néven pásztorköltészet a hellenizmus egyik legjellemzőbb irodalmi sajátossága. Azt az igényt tükrözte, amely a természethez, az egyszerűséghez való visszatérést fejezi ki. Theokritos bukolikus verseiben felfedezhető a pederasztia jelenléte; két pásztor (Lakon és Komatas) kesernyés párbeszéde által mutatja be, akik valamikor pederasztia viszonyban voltak egymással, de a fiatalabb már új szeretőt keresett magának, amíg az idősebb a női szerelemről beszél.

Az epigrammaíró Straton a krétai harcosok, Idiomeneus és Meriones pederasztia szerelmét mutatja be művében, akik a görög oldalon harcoltak az Iliászból. Stratonnál a konkrét korosztály is megjelenik; ő a tizenkét éves fiúkat tartotta leginkább megfelelőnek egy ilyen kapcsolatra, a tizenhét éves korosztály már túl idős ehhez a viszonyhoz. Leírja, hogy a testszörzet megjelenésével a fiú teste elveszíti korábbi szépségét.

A hellenizmus késői szakaszában azonban feltűnik a klasszikus kor elvárásaitól eltérő felfogás is: a korábbi osztályegyenlőséget már nem találják olyan fontosnak, mint a klasszikus korban, megjelenik a rabszolgával folytatott kapcsolat, vagy a prostitúcióval egyenértékű viselkedés leírása is. Gyakran elmosódnak az alá-, illetve fölérendeltségi viszonyok, a fiú dominánssá válik, míg felnőtt szeretője alávetett viszonyba kerül, egészen addig, amíg a fiú el nem veszíti hamvaságát.

Bár a hellenizmus korszaka politikailag lényegében a ptolemaida Egyiptom bukásáig tart, a művészetben és a kultúrában gyakran tovább is felfedezhetőek sajátos jegyei. A Római Birodalom sok mindent átvett görög civilizációjú elődeitől és a meghódított területekről. Straton például már a Kr.u. 2. században élt, Hadrianus császár idején, de mivel Kis-Ázsiából származott, így a görög hatások mindvégig felfedezhetőek műveiben. A rómaiak pedig nem csak a civilizáció művészeti jegyeit, de a szexuális viselkedés mintáit is átvették a görögöktől.

Etédi Alexa